

הסוגיא הארבע עשרה – עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים
(צח ע"ב-32-צט ע"א₂)

משנה

עומד אדם ברשות היחיד ויטלטל ברשות הרבים;
ברשות הרבים ויטלטל ברשות היחיד –
ובלבד שלא יוציא חוץ לארבע אמות.
לא יעמד אדם ברשות היחיד וישתין ברשות הרבים;
ברשות הרבים וישתין ברשות היחיד,
וכן לא ירוק.
ר' יהודה אומ': אף מי שנתלש רוקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירוק.

תלמוד

מתני': עומד אדם ברשות היחיד;

(א) [1] מתני רב חנניה בר שלמיה לחוייא בר רב קמיה דרב:
לא יעמד אדם ברשות היחיד ויטלטל ברשות הרבים.

[2] אמ' ליה: שבקת רבנן ועבדת בר' מאיר?

(ב) הוא סבר: מדסיפא ר' מאיר, רישא נמי ר' מאיר.
לא היא: סופא ר' מאיר, רישא רבנן.

חילופי הנוסחאות

[2] **חנניה בר שלמיה** בכ"ו וטיקן ובדפוס: "חיננא", ואילו בכתבי היד אוקספורד ומינכן: "חנניה", וכבר העיר אלבק (מבוא לתלמודים, עמ' 197) על כך ש"בשמות חיננא, חנניא חנניה יש ערבוביה גדולה".
 [3] **ויטלטל** בכ"י מינכן: "וישתמש" (!), והחל מדפוס ראשון: "ומטלטל", ודאי בהשראת לשון המשנה כאן.
 [6] **סופה** ביתר עדי הנוסח: "סיפא". על הכתיב 'סופא' ראו וייסברג, הצעות, עמ' 341; פרידמן, טיפולוגיה של כתיב, עמ' 176-177; הנ"ל, מגילה, עמ' 23, והערה 52 שם.

מסורת התלמוד

[2] מתני ליה ר' פלוני לחיאי בר רב קמיה דרב עירובין יא ע"א, יד ע"א, גא ע"ב; יומא יט ע"ב. [4] **שבקת רבנן ועבדת כר' פלוני עירובין טז ע"ב; ראש השנה טו ע"ב; יומא לו ע"ב; סוכה יט ע"ב.**

רש"י

עומד אדם ברשות היחיד בבית או על הגג, ושוהה ונוטל חפץ ברשות הרבים כאן, ומניחו כאן. **ובלבד שלא יוציאנו מארבע אמותיו** ממקום שהיה מונח בו, ואשמעינן מתניתין דלא גזרינן שמא יכניסנו אצלו. **וישתין ברשות הרבים** דמפיק מרשות היחיד לרשות הרבים. **משנתלש רוקו בפיו** משנגעל ונאסף לצאת. **לא יהלך ארבע אמות ברשות הרבים עד שירוק** דכיון דלמשדייה קאי, משוי ליהואי. **מתני ליה רב כו' גזירה** שמא יכניסנו אצלו. **ועבדת כר' מאיר** דאיהו הוא דגזר שמא יכניסנו אצלו, כדלקמן בפרקין (קא ע"א): "לא יעמוד ברשות היחיד ויפתח ברשות הרבים", שיטול מפתח ברשות הרבים ויפתח בו פתח הסמוך לרשות הרבים שמא יכניס מפתח אצלו במקומו. **מדסיפא ר' מאיר** הא דלא יפתח, דאיירי ר' מאיר בהו.

פירוש הסוגיא

תקציר

סוגייתנו מתארת כיצד שנה רב חנניה בר שלמיא לחייה בר רב: "לא יעמוד אדם ברשות היחיד ויטלטל ברשות הרבים" (א)[1] וכיצד תיקנו רב: "שבקת רבנן ועבדת כרבי מאיר?" (א)[2]. בסוגייתנו נוסף הסבר של בעלי הגמרא הנותן פשר לדיאלוג מעניין זה (ב). רי"ן אפשטיין קיבל את הסברו של הסתמא למעשהו של רב חנניה. לפי הסבר זה, בבסיס גירסתו של רב חנניה עמדה סברתו שהסתמכה על ניתוח המשניות שבפרקנו. לעומתו סובר ר"ד הלבני כי דברי הביקורת של רב: "שבקת רבנן ועבדת כר' מאיר", מעידים על כך שרב חנניה לא הציע גירסא חלופית למשנה אלא קבע שההלכה כר' מאיר ובניגוד למשנה.

עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים

ממספר מקומות בתלמוד הבבלי ניתן ללמוד על דרכו של רב לתקן את תלמידיו בשעה ששנו לבנו.¹ סוגייתנו, הנסבה על חלקה הראשון של הסיפא של משנה ד:² "עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים",³ משמרת מקרה שכזה. רב חנניה בר שלמיא שנה לחייה בר רב לפני רב בניגוד לנוסח המשנה: "לא יעמוד אדם ברשות היחיד ויטלטל ברשות הרבים" (א)[1], ורב תיקנו בניזיפה: "שבקת רבנן ועבדת כרבי מאיר?" (א)[2].

אכן מסתבר שמשנתו של רב חנניה היא אליבא דר' מאיר. כך יוצא מלשון משנה ח להלן: "לא יעמוד אדם ברשות הרבים ויפתח ברשות היחיד; ברשות היחיד הרבים ויפתח ברשות הרבים... דברי ר' מאיר". ר' מאיר אסר על אדם המצוי ברשות היחיד לבצע פעולה ברשות הרבים (ולחפך), ובמקרה הנדון במשנה ח הוא אסר על פתיחת מנעול. בהתאם לשיטה זו שנה רב חנניה: "לא יעמוד אדם ברשות היחיד ויטלטל ברשות הרבים" (א)[1].⁴

- 1 ראו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 205–207.
- 2 לפי כתבי היד של המשנה (ראו גולדברג, עמ' 278), משנה ד שבפרקנו מחולקת לשניים. הרישא עוסקת ב"זו שלפני החלון..." ואילו הסיפא עוסקת ב"עומד אדם...".
- 3 במשנה שלפנינו מתייחסת הפסוקית "ובלבד שלא יוציא חוץ לארבע אמות" לרישא: "עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים", ולא לסיפא. סדר זה מוסבר היטב לאור ההשערה שלפיה נוסחה המקורי של המשנה לא כלל את הסיפא "ברשות הרבים ומטלטל ברשות היחיד". כך יוצא מן הירושלמי י ה, כו ע"ב: "לא סוף דבר עומד ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים, ברשות הרב ומטלטל ברשות היחיד. ובלבד שלא יוציא חוץ לארבע אמות אמות. אמ' רב, מתנית' אמרה כן; לא יעמוד אדם ברשות היחיד ויפתח ברשות הרב, ברשות הרבים ויפתח ברשות היחיד אלא אם כן הכניס ועשה לו מחיצה גבוהה עשרה טפח; דברי ר' מאיר". וכבר עמד על הדברים אפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 206) והראה ששרידיים לנוסח המקורי מצויים אצל כמה מן הראשונים. ובכ"י קאופמן בגוף הטקסט איתא רק: "עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות היחיד" (לנוסח זה אין לכאורה מובן, אולם נראה ש"מטלטל ברשות הרבים" התחלק ב"מטלטל ברשות היחיד", ראו אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 320; גולדברג, שם). ובשולי הגיליון נוסף: "ברשות הרבים ברשות הרבים ומטלטל". והשוו הלבני (עמ' רנה, הערה 1), שחלק על אפשטיין בעניין זה וטען שתנודת הנוסח אינה סימן דאי להוספה מאוחרת.
- 4 זהו הסברו של רש"י (צט ע"א ד"ה מדיפא ר"מ), שמשנה ח עמדה בבסיס סברתו של רב חנניה. כשיטת רש"י מרומז בדברי רב המובאים בירושלמי הנ"ל: "מתנית' אמרה כן; לא יעמוד אדם ברשות היחיד ויפתח ברשות הרב; ברשות הרבים ויפתח ברשות היחיד אלא אם כן הכניס ועשה לו מחיצה גבוהה עשרה טפח; דברי ר' מאיר". בעלי התוספות (צט ע"א ד"ה הוא) טענו כנגד פירוש זה שמשנה ח "רחוקה יותר מדאי" וכי לא מסתבר שלכך התכוון הסתם, שהרי "כמה בבות מפסיקות ביניהם, והאיך קרי לה סיפא?" (תוספות רבינו פרץ [צט ע"א ד"ה הוא סבר, עמ' ש]). לדעתם, ה'סיפא' היא משנה ה: "לא ישתין ולא ירוק...", ומאחר שהחולק על הרישא (של הסיפא) הוא ר' יהודה, מסתמא שתנא קמא הוא ר' מאיר. ואילו לדעת אפשטיין (שם), מכיון שב"לא ירוק" (משנה ה) גם רבנן מודים, לא ניתן ללמוד ממקרה זה ולכן צריך לומר שה'סיפא' היא משנה ו: "לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים; ברשות הרבים וישתה ברשות היחיד אלא אם כן הכניס ראשו ורובו למקום שהוא שותה". לפי הפשט, משנה זו היא אליבא דר' מאיר, וכפי שהעמידו בתחילה בבבלי: "רישא (=משנה ד) רבנן וסיפא (=משנה ו) רבי מאיר!?", עד שהביאו את תירוצו של רב יוסף: "בחפצין צעריכים לו דברי הכל". אולם כבר טען הלבני (שם) ש"בעל הקטע הזה דאי לא חי לפני זמנו של רב יוסף, ויש להניח שהכיר כבר את פירוש של רב יוסף במשנה להלן". טענת הלבני מכוונת כלפי הסברו של אפשטיין לדברי הסתמא. ובכלל יש להעיר שלדעת הסתמא, בכל המשניות פרט למשנה ט, גם רבנן מודים. אמנם לכאורה היה ראוי לחלק את הדיון לשניים: מחד גיסא למצוא את המשנה שהיתה מקור לסברתו של רב חנניה ומאידך גיסא לאתר את המשנה שאליה התייחס הסתמא בלשונו "סיפא". ומכל מקום נראה שפירושו של רש"י מתאים בשני הרבדים.

אין זו ההלכה היחידה שנשנתה בהתאם לתפיסה האוסרת ביצוע פעולה מרשות אחת לרשות שנייה. בהמשך פרקנו, בסיפא דמתניתין, שנינו: "לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתין ברשות הרבים..."⁵, ואילו במשנה הבאה, משנה ה', נמצא: "לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים; ברשות הרבים וישתה ברשות היחיד...". רב חנניה הניח שגם הרישא של משנה ד, כמו גם יתר המקורות, היא אליבא דר' מאיר, ולפיכך שנה: "לא יעמוד אדם ברשות הרבים ויטלטל ברשות היחיד" (א)[1]. מסתבר שלכך כיוון הסתמא באומרו: "הוא סבר: מדסיפא ר' מאיר, רישא נמי ר' מאיר. לא היא: סופא ר' מאיר, רישא רבנן" (ב).

רי"ן אפשטיין קיבל את הסברו של הסתמא למעשהו של רב חנניה. לפי הסבר זה, בבסיס גירסתו של רב חנניה עמדה סברתו שהסתמכה על ניתוח המשניות שבפרקנו. ברם לדעת אפשטיין, לא רק סברה היתה כאן אלא גם "איזו ברייתא, ששנתה כאן משנת רבי מאיר" (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 206). לעומתו סובר ר"ד הלבני כי דברי הביקורת של רב: "שבקת רבנן ועבדת כר' מאיר" מעידים על כך שרב חנניה לא הציע גירסא חלופית למשנה אלא קבע שההלכה כר' מאיר ובניגוד למשנה. בחינת הביטוי 'שבקת רבנן ועבדת כר' פלוני' אכן מורה שמדובר בהכרעה הלכתית כדעה תנאית מסוימת ובניגוד לדעת תנא קמא במשנה. הלבני תומך יתדותיו בפירוש הביטוי 'מתני לה', המכוון לאו דווקא להצעת גירסא אלא גם להצעת הלכה.⁵ לדעתו, בעל הגמרא סבר שפירוש הביטוי 'מתני ליה' מכוון לעולם לגירסא במשנה ולכן קשר את הסברו לנוסח ולא להלכה.

5 עיינו: הלבני, שם. על הוראתו הרחבה של המונח 'מתני' ראו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, על פי המפתח (עמ' 1425); אלבק, מחקרים בברייתא, עמ' 185; הנ"ל, מבוא לתלמודים, עמ' 26-27.